

AKADEMIESE INLIGTINGSDIENS
TYDSKRIFTE
UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

DATUM: 19-01-99

VAKKODE: ZA 968

PRETORIANA 1998/111

NOVEMBER 1998 Nr/No. 111

Tydskrif
van die
Genootskap
Oud-Pretoria

Journal
of the
Old-Pretoria
Society

PRETORIANA

50 JARIGE HERDENKINGSUITGAWE

50TH ANNIVERSARY ISSUE

Bestuurslede / Committee members:

- Mnr. W.J. Punt, Voorsitter/Chairman, Blou borde/Blue plaques, Tel: 46-4886
- Mnr. A. Jansen, Ondervoorsitter/Vice Chairman, Toere en Funksies/Tours and Functions, Skooltuinkompetisie/School Garden Competition, Wonderboompoort, Tel: 804-1023.
- Mnr. F. Mohr, Sekretaris/Secretary, Penningmeester/Treasurer, Apiesrivier/ Apies river, Tel: 47-3496.
- Lt. Genl. H. de V. du Toit, Publikasiekomitee/Publication Committee, Nuusbrief/ Newsletter, Straat- en Plekname/Street and Place names, Tel: 43-5923.
- Me. D. Offringa, Kultuurontwikkeling/Cultural Development, Waaksaamheid/ Vigilance, Tel: 344-1807.
- Mnr. A.C. van Vollenhoven, Pretoriana, Tel. 341-1320.
- Mnr. H.P. Laubscher, Toere en Funksies/Tours and Functions, Tel. 362-6008.
- Me. R. Uys, Navorsing en Argief/Research and Archive, Tel. 343-6054.
- Dr. J.P. Hugo, Blou borde/ Blue plaques, tel. 46-4318.

Die posbusnommer van die sekretariaat is 4063, Pretoria 0001.
The post office box number of the secretariat is 4063, Pretoria 0001.

Redakteur: A.C. van Vollenhoven

Redaksionele adviseurs vir hierdie uitgawe:

Dr. J.C. Pretorius
Lt. Genl. H.de V. du Toit
Dr. P. Edwards

ISSN nr. 0478-1759

Uitleg & ontwerp: Christelle Nothnagel
Gedruk deur: Business Print Centre

INHOUDSOPGAWE/ TABLE OF CONTENTS:

PRETORIANA NR/NO 111

Voorwoord / Foreword.....	2
Genootskap Oud-Pretoria – Die Beginjare <i>deur</i> WILLEM J. PUNT	3
My Vader: Willem Henry Jacobus Punt <i>deur</i> WILLEM J. PUNT	7
Die Steentydperk in Sunnyside, Pretoria. <i>deur</i> ANTON PELSER	14
Aspects of the historical archaeology of Pretoria. <i>by</i> ANTON C. VAN VOLLENHOVEN	24
'Pollenys, Pollenys' - Modieuse Pretorianers van gister <i>deur</i> ANDRÉ MALAN	40
Voorskrifte aan outeurs.....	54

Foreword

With this issue of Pretoriana we formally honour the Society's 50th anniversary.

Since the first issue of Pretoriana appeared on 1 September 1951, each issue has been remarkable and a special contribution to the recorded history of Pretoria.

Pretoriana represents an achievement upon which the Society and Pretoria may be exceptionally proud.

We honour the previous editors and contributors, the present contributors and the editorial board being the editor Anton van Vollenhoven and Gen Hein du Toit, Dr Celestine Pretorius and Dr Pierre Edwards.

Preasens in Preaterito - we reserve the past in the presence.

Willem J Punt - Chairman

Voorwoord

Met die uitgawe van Pretoriana gedenk ons formeel die Genootskap se 50e bestaansjaar. Sedert Pretoriana No 1 op 1 September 1951 verskyn het was elke uitgawe merkwaardig en 'n besonderse bydrae tot die opgetekende geskiedenis van Pretoria.

Pretoriana is 'n prestasie waarop die Genootskap en Pretoria uitermatig trots mag wees.

Ons huldig al die vorige redakteurs en bydraers en die redaksie, te wete, redakteur Anton van Vollenhoven en die redaksionele komitee, Gen Hein du Toit, dr Celestine Pretorius en dr Pierre Edwards.

Preasens in Preaterito - In die hede bewaar ons die verlede.

Voorsitter - Willem J Punt

GENOOTSKAP OUD-PRETORIA - DIE BEGINJARE -

WILLEM J PUNT

Dat 'n plaaslike historiese en bewaringsvereniging in Suid-Afrika al 50 jaar bestaan en nog steeds aktief is, homself steeds hervorm en steeds nuwe take aanpak en projekte bedink, is merkwaardig. Dit dui op 'n nuttigheid vir die gemeenskap en behoefte-
vervullingsrol wat aangespreek word en van toegewyde en hardwerkende lede en bestuurslede. Dit is ook interessant dat so 'n vereniging eerste in Pretoria ontstaan het en nie in die Wes-Kaap nie. Die Genootskap is die oudste van sy soort in die land, tweede oudste is die Simonstadse Historiese Vereniging.

Die gedagte om so 'n plaaslike historiese en bewaringsliggaam op te rig het gekom van wyle dr Willem Henry Jacobus Punt. Hy het dikwels daarvoor gepraat met sy vrou en vriende waar die gedagte instemmend ontvang is. Op 'n dag bied sy vrou aan om die daadwerklike stap te neem om 'n stigtingsvergadering te reël. Dit doen sy toe en op 22 Maart 1948 kom 'n aantal mense by die Punts aan huis te St Patricksweg 251 Muckleneuk byeen.

Aanwesig was Mnr W H J Punt, Melt van Niekerk, P J A Basson, Albert Kuit, H P H Behrens, Jan Ploeger, mev Estelle Lane, dr Coenraad Beyers, A G Ueckermann, F V Fitzsimons, A N Pelzer, Cobie Court-Punt en mev Phyllis Punt. Ek het as belangstellende tiener eenkant gestaan en luister.

Verskorings is ontvang van dr P J Du Toit, dr Fanie Engelbrecht, mnr J A Mouton, dr F C L Bosman, mnr en mev Willie Cooper, ds Smal en mnr S L van Wyk.

Van die persone leef nog net Phyllis Punt, Melt van Niekerk en ek.

'n Voorlopige bestuur is by die vergadering verkies bestaande uit: W H J Punt (voorsitter), H P H Behrens (sekretaris), C Beyers en A N Pelzer. Besprekings het oa gegaan oor die gevaar van kultuur- en geskiedenisverlies deur die afsterwe van pioniers en sloping van geboue en verlies van geskrewe en geïllustreerde materiaal. Samewerking met die Historiese Monumente Kommissie (voorganger van die huidige Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede) is bepleit en op besluit. Die komende eeufees van Pretoria (1955) is op die agenda geplaas. Nadruklik is samewerking met die Stadsraad van Pretoria beklemtoon en dat die Stadsraad die nuwe vereniging moet erken. Voorts is die kwessie

van 'n naam vir die vereniging bespreek. Uiteraard was daar byna soveel voorstelle as wat daar mense aanwesig was, dus word besluit om by 'n volgende geleentheid hieroor tot 'n besluit te kom. Oor 'n grondwet of statuut vir die nuwe vereniging word ook bespreking gevoer en die nuwe voorlopige bestuur kry opdrag om so gou moontlik daarmee te begin.

Slegs drie dae later, op 25 Maart 1948, kom die voorlopige bestuur byeen in die kantoor van dr Coenraad Beyers (staatsargief). 'n Grondwet word opgestel en die naam Genootskap Oud-Pretoria - Old Pretoria Society voorgestel. Op 7 April 1948 is die konsep grondwet op die eerste bestuursvergadering verwys na 'n vergadering op 26 April 1948 en goedgekeur vir voorlegging aan die eerste algemene ledevergadering op 19 November 1948. Daardie eerste statuut is wesentlik in alle opsigte dieselfde as die huidige geldende statuut. Op die eerste jaarvergadering is die eerste verkose bestuur as volg saamgestel: W H J Punt (voorsitter) A Kuit (ondervoorsitter) F J Du Toit Spies (sekretaris) P J H Basson (penningmeester) J A Mouton (argiewe) en lede A N Pelzer, V Fitzsimons, H P H Behrens en mev E Lane.

Die wapen van die Genootskap was al vroeg 'n saak van uitgebreide bespreking want briefhoofde moes gedruk word. Reeds in 1949 is 'n sub-komitee vir die doel aangestel. Die drukkery Wallachs is gevra vir 'n ontwerp wat voorgelê en bespreek is op 3 November 1949. Op 30 Maart 1950 word besluit om J H Pierneef te vra om 'n ontwerp te maak en 'n slagspreuk voor te stel. Pierneef en F D Oerder het veel vroeër al die Pretoriase Stadswapen ontwerp volgens 'n voorstel van F V Engelenburg.

Op 9 September 1950 was J H Pierneef self aanwesig op die bestuursvergadering. Hy het gepleit vir eenvoud en 'n sterk Pretoria-simbool. Hiervoor word 'n afbeelding van die eerste kerkie op Kerkplein voorgestel. Pierneef het 'n paar sketse gemaak, maar nie 'n volledige ontwerp nie. W H J Punt het self 'n paar ontwerpe gemaak en Walter Battiss gevra vir sketse wat hy gedoen het. Nog nie was die bestuur tevrede nie en 'n sub-komitee word aangestel. Mnr R Gerard maak 'n nuwe ontwerp volgens W H J Punt se voorstel. Die algemene jaarvergadering van 24 November 1950 keur die konsep wapen goed asook die slagspreuk "Praesens in Praeterito" (die hede in die verlede). Op die vergadering van 14 Februarie 1951 word J H Pierneef se twee ontwerpe voorgelê. 'n Finale besluit word nog nie geneem nie. Nog ontwerpe kom van jonkheer W van Beyma, S F Naude, uit Nederland, 'n mnr Goodwin. 'n Verwagte ontwerp uit Engeland daag nie op nie. Die wapen sage eindig eers op 31 Januarie 1955 toe die finale wapen aanvaar word. Die elemente is: 'n skild met vier kwartiere; 1e 'n eland rustend (verwys na Elandspoort waarop Pretoria begin het); 2e die wapen van Ouddorp in Zeeland, Nederland waar die Pretoriuse vandaan kom (stamvader in Suid-Afrika Johannes Pretorius is daar gebore 1642); 3e die eerste kerk op Kerkplein (tekening van Pierneef), 4e gekruisde

skryfveerpenne met die VOC logo (opteken van geskiedenis en Pretorius het indiens van VOC na Suid-Afrika gekom).

'n Datum van groot belang vir die Genootskap is 1 September 1951 toe Pretoriana No 1 Jaargang 1 onder redaksie van J Ploeger, J C Vlok, F J du Toit Spies en mej J H Davies verskyn het. Die drukker was Triodrukkery te Vermeulenstraat 420. Die eerste jaargang is geborg deur De Bruyn Skoenwinkels. Daarop volgende borge was De Loor Bakkery, J G Kirkness en Kie Robert Hamiltons. Vanaf jaargang twee was Victoria Drukkery te Swemmerstraat, Gezina die drukkers en T S van Rooyen die redakteur.

Straat- en Plekname het van meet af aan die Genootskap se aandag geniet. Op die bestuursvergadering van 29 Julie 1948 is reeds besluit om by die Stadsraad aan te dring dat naamsveranderings met groot omsigtigheid benader moet word en dat as beginsel die oudste naam gehandhaaf moet word, uitsonderings moet sterk gemotiveer word. So 'n uitsondering was die verandering van Plantation Road na Koningin Wilhelminaweg uit eerbied en erkenning aan die ou Nederlandse koningin by haar abdikasie na 50 jaar op die troon. Die Genootskap het beswaar gemaak teen die vroeëre verandering van Markstraat na Paul Krugerstraat en Kochstraat na Bosmanstraat. Die Stadsraad het die Genootskap se insette oor naamgewing verwelkom en name soos Groenkloof in plaas van Klapperkop, Lukasrand en Waltloo, opgeneem. Die Genootskap se pleit vir die behoud van Scheidingstraat en Die Genootskap se lys name vir Waltloo se strate is aanvaar. Hieruit kom die latere ontstaan van die stedelike Advieskomitee (nou Forum) oor Straat- en Plekname, 'n heel unieke liggaam in die munisipale opset in Suid-Afrika en voorganger van ander naamliggame.

Reeds in 1949 rig die Genootskap baie sterk versoë tot die Stadsraad vir die behoud van Fountain Lodge of Bras Pereira-huis op die hoek van Paul Kruger- en Skinnerstraat. Dit word 'n bewaringstryd wat die bewaarders uiteindelik verloor en die slopers wen. Maar, dit het 'n baie belangrike uitwerking in die bewusmaking by die publiek van die gevaar vir hulle boukundige en omgewings-kultuurerfenis en aanwakker van 'n nuwe ingesteldheid van protes en aksie teen kultuurvernietiging deur die owerhede en ontwikkelaars, gehad.

Reeds op 29 Julie 1948 inisieer die Genootskap die gedagte van gedenkplate (vandag se blouborde) met die versoek aan die Stadsraad om by die Lukas Bronkhorsthuis (1839) in Fonteinedal 'n gedenkplaat aan te bring. Dit word destyds nie gedoen nie maar die idee vind onmiddellik inslag. Vele jare later kon die Genootskap deel wees van 'n stedelike komitee wat wel 'n gedenkmuur aanbring by die Bronkhorsthuis en wat u vandag daar kan sien. Die Genootskap plaas op eie inisiatief bronsplate by Kaya Rosa (Skinnerstraat voor die herbouing by Universiteit Pretoria), Raadsaal op Kerkplein ter ere van die Rooikruis,

Poskantoor ter ere van J J Kirkness en later 'n hele aantal blouborde.

Geen bespreking van Genootskap Oud-Pretoria kan Kerkplein weglaat. Een van die aanleidende prikkels tot die ontstaan van die Genootskap lê in W H J Punt se waarneming van die ontwikkelingsdrif wat gevolg het met die ekonomiese opbloeï na die Tweede Wêreldoorlog. Dit het ook op owerheidstereï voorgekom. Die destydse Transvaalse Provinsiale Administrasie onder Administrateur J J Pienaar het al in 1947 gewag gemaak van sy behoefte aan groter nuwe kantoorruimte. Die blok Pretorius- Bosman- Kerk-Parlementstrate was ter sprake, die wesfasade van Kerkplein dus. Die grootste bewaringstryd nog in Suid-afrika het oor die twee dekades geloop, is uiteindelik deur die bewaarders gewen en die Genootskap was deel van die stryd.

Die impak wat die genootskap al vroeg na sy ontstaan gehad het spreek ook oa uit sy betrokkenheid by die 1950 Raadsaal-bewaringskomitee, voorloper van die huidige (onaktiewe) statutêre Kerkpleinkomitee. W H J Punt het die Genootskap in beide liggame verteenwoordig.

In die eerste paar jaar van sy bestaan het Genootskap Oud- Pretoria vir hom 'n stewige plek in Pretoria se breë kulturele omgewing verwerf. Vandag na 50 jaar, is dit nog so.

Bronne: Uittreksels uit Notules van Vergaderings en notas deur Wyle dr Jan Ploeger.

MY VADER: WILLEM HENRY JACOBUS PUNT

deur Willem J Punt

Sy agtergrond en loopbaan sal insig gee op sy bewarings- en kultuur ingesteldheid wat hom tot Genootskap Oud-Pretoria, en die Stigting Simon van der Stel gedagtes bring.

In Europa het die algemene lewensomstandighede na die omwenteling van 1848 nog lank moeilik gebly vir die gewone man. So was dit ook in Nederland. Johannes Punt en sy gesin het gewoon aan die Prinsegracht in Amsterdam. Hy was skeepsmodelmaker van beroep. Daar was ses kinders in die gesin; Egbert, Jacob, Johannes en Pieter en twee dogters wat in hul tienerjare vermoedelik aan tering sterf.

Jacob Punt is gebore op 3 Februarie 1870. Na sy skoolopleiding sluit hy aan by die 7e regiment van Amsterdam. Die weermag was destyds 'n heenkome vir jong werksoekers. Jacob maak goeie vordering en word binne ses jaar luitenant. Maar die romantiek rondom die Boere en die verre Afrika en die uitdaging van 'n nuwe loopbaan daar, laat hom sy offiserspet verruil vir 'n spoormanspet.

Die eerste Vryheidsoorlog (1800 - 1881) bring die ZAR en OVS en die Boere, in hul stryd om vryheid en onafhanklikheid teen die Britse Ryk, baie sterk onder publieke aandag in Europa. Die Boere word oral in Nederland ge-eer. In Amsterdam word in 1881 die Nederlands Zuid-Afrikaansche Vereniging opgerig. Die NZAV bestaan vandag nog.

Dat dit noodsaaklik geword het vir die ZAR om 'n onafhanklike spoorverbinding met 'n hawe, vry van Britse beheer, te kry was besef in Nederland. Inisiatiewe daar lei tot die oprigting van die Nederlands Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatskappij (NZASM) wat aanleiding gee tot 'n addisionele bron van immigrante vir die ZAR uit die ou Stamland.

Eers emigreer Egbert Punt. In 1892 volg Jacob, om ook in diens van die NZASM te kom werk. Die broer Johannes het na Nederlands-Oos-Indië ge-emigreer. Die broer Pieter het later ook na Suid-Afrika en die NZASM gekom.

Jacob begin onder by die NZASM, as konstruksiewerker aan die Oosterspoor, as rangeerder, as ploegbaas, as assistent stasiemeester te Pretoria, assistent stasiemeester te Elandsfontein (Germiston), grootste spookruising in die ZAR.

In die tyd is hy getroud met Cecile Henriette Ruwers, dogter van Willem Juriaan Ruwers,

stasiemeester van Randfontein.

Willem Henry Jacobus Punt, die egpaar se eersteling, word gebore in die stasiemeesterswoning op Elandsfonteinstasie op 26 April 1900. Hy word gedoop deur ds Meiring van Irene-kerk in Johannesburg. In Mei 1900 word Elandsfontein ingeneem deur die Britse magte op pad na Pretoria. Jacob Punt weier om in Britse diens aan te bly by die spoorweë en word summier in die gevangenis geplaas. Sy vrou moes daagliks sy voedsel by die tronk aflewer.

Na hy 'n keer uit die tronk ontsnap het word Jacob Punt en sy gesin na Nederland gedeporteer.

Tydens die vroeë fase van die Anglo Boere-oorlog het Jacob en sy skoonpa Ruwers beide aktief as spoormanne gewerk vir die Boere se oorlogspogings. Willem Ruwers is gestuur na Colesberg en Burgersdorp waar hy selfs stasiemeester was. Vandaar is hy na Bloemfontein en vandaar, voor die Britse troepe uit, terug na Randfontein. By elke stasie het hy die telegraafsleutels weggegooi om die Britte te vertraag.

Met die uitbreek van die oorlog is Jacob Punt in bevel geplaas van Boeretreine na Natal. Hy het vir generaal Christiaan de Wet se kommandos voorrade ingebring en het hierdeur met De Wet bevriend geword. Jopie Fourie was ook 'n goeie vriend in die tyd.

Die trein wat Winston Churchill en Britse krygsgevangenes van Chievelly na Elandsfontein geneem het was onder bevel van Jacob Punt. Interessant om te weet is dat twee Britse offisiere kom kla het oor die teenwoordigheid van Winston Churchill, oorlogskorrespondent, by hulle in die kompartement. Hulle het geëis om volgens meerdere rang behandel te word en Jacob Punt moes eenvoudig Churchill in 'n ander kompartement opsluit.

Na 'n verblyf van drie jaar in Nederland is die Punts in 1904 weer terug in Pretoria. Klein Willem en sy moeder Cccile was by die Suzannasaal aanwesig op 16 Desember 1904 tydens die begrafnis van Staatspresident Paul Kruger. Die ervaring het hom lewenslank bygebly.

Jacob se Krügergesindheid en die feit van sy deportasie bring mee dat werk byna onbekombaar was. Jacob en Egbert besluit om 'n sigarewinkel te begin in Kerkstraat by Kerkplein in die Reserwe Investments-gebou (Cafe Riche). Maar, in besigheid het die twee broers nie te goed oor die weg gekom nie, en die Engelse koop nie by Hollanders sigare nie, die Afrikaners rook nie sigare nie en die Hollander bevolking het na die oorlog

verminder. Dus twee gesinne kon nie leef uit die een winkel nie en die besigheid word in twee winkels geskei. Later word Jacob Punt vryskut boekhouer vir sakemanne en veral dokters in Pretoria. Dit bly hy tot hy op 87 jaar aftree. Hy sterf in 1960, 90 jaar oud.

Cecile Punt was baie aktief op sosiale gebied en in die teater. Sy was lief vir rolskaats, 'n baie populêre tydverdryf in Pretoria in die eerste dekades van die eeu. Die Punt-gesin het uitgebrei met die geboorte van Cecile Jnr en Johannes in Nederland en Jacoba (Cobie) in Pretoria. Klein Johannes sterf aan ingewandekoors in 1905. Suster Cobie was in lewe alombekend in Pretoriase teater kringe as Cobie Court. Suster Cecile is vandag nog bekend as Tannie Cecile de Ridder van Volkspele-faam.

In 1908 het Cecile met Willem, Cecile en Cobie 'n tyd lank in Nederland gewoon. Met haar terugkeer is sy van Jacob geskei. Dit bring vir jong Willem 'n ontwrigtende tyd mee. Hy woon soms by sy ma en soms by sy pa en soms by Duitse vriende, die Belstedts, op die plaas Vasfontein net noord van die huidige Rooiwal-kragstasie. Willem se tienerjare op die plaas en die jagveld, daar was nog baie wild daar en op die naby geleë Springbokvlakte, word 'n belangrike faktor in sy ontwikkeling.

Willem is gevorm as seun van Nederlandse immigrante en die pro-Boere sentimente in die ouerhuis, die simpatieke Duitse vriende, die blootstelling aan die boerelewe en die veld, die trauma van die opbreek van die familie, die vader se intellegensie en die moeder se kunssinnigheid.

Moeder Cecile is in 1965 in die ouderdom van 87 jaar in Pretoria oorlede.

Willem was leerling aan die Staatsgimnasium, Eendrachtsskool en Hogere Oost Eind School waar hy in 1918 matrikuleer.

As skoolseun het Willem 'n veel bewoë lewe gehad. In 1914 was hy by toe generaal Christiaan de Wet in Prinsespark 'n toespraak gehou het. Hy het die generaal gegroet en was uitgenooi om op sy plaas te kom waatlemoen eet. Willem kon die uitnodiging nie nakom nie maar hy het dit sy lewe lank onthou. In 1916 toe generaal de Wet en ander rebelle vrygelaat is uit die Ou Fort in Johannesburg, was daar 'n ontvangs in Pretoria by die White Horse Hotel in Kerkstraat. Willem het hom altyd die moeë generaal en dr H van Broekhuysen goed kon herinner. Hy en 'n groep skoolvriende van Hogere Oost het die onsagwekkende persone daar ontmoet en toe weer by die begrafnis van mev Piet Joubert waar 'n bewoë generaal De Wet elkeen van hulle met die hand kom groet het.

'n Gebeurtenis van 'n ander aard wat op die jonge Willem ook 'n indruk gemaak het was

die politieke verdeeldheid onder die Afrikaners. Sy vader Jacob was 'n Botha-man maar getylik 'n vriend van generaal De Wet en Jopie Fourie, beide Rebelle. Trouens Jacob Punt was Generaal Louis Botha se verkiesingsagent in die eerste Unie-Volksraad verkiesing in Pretoria-Oos teen Sir Percy Fitzpatrick, wie gewen het. Louis Botha het aangebied om, as beloning, vir Jacob 'n pos by Spoorweë te reel. Hy het dit egter geweier, te Brits-koloniaal na sy smaak.

Willem Punt het wel deeglik besef dat kwalifikasies nodig was om te vorder. Geld vir verdere studie was daar nie, dus word hy dadelik na matriek onderwyser by 'n tweeman plaasskooltjie by De Kroon naby Brits. Na twee jaar op die plaaskool skryf hy in by Normaal Kollege Pretoria. 'n Studielening is bekom deur bemiddeling van dr Hjalmar Reitz, wat vroeër 'n kamer by die Punts gehuur het.

Twee jaar later behaal Willem Punt sy onderwysertifikaat en in 1923 die BA-graad, met hoofvakke aardrykskunde en ekonomie, aan die Transvaal University College, (TUC'S) vandag Universiteit Pretoria. Hy word onderwyser te Randjiesfontein, Wonderboom-suid, Brakpan, Voortrekkerhoogte (Robers Heights) en die Railway School (Suidskool).

Verdere studie word onderneem en besorg hom 'n tweede onderwys-sertifikaat en die MA-graad van die Universiteit van Suid-Afrika in 1932 met 'n verhandeling getitel "The geographic influences on the economic and commercial development of the Springbok Flats".

In die tyd was Willem Punt ook deelydse dosent in aardrykskunde aan die Pretoria Techniese Kollege (Technicon) en Universiteit Pretoria.

Hy word in 1935 hoof van die Voortrekker Laerskool in Bloedstraat. Met die sluiting van die skool in 1946 word hy hoof van die Danville Laerskool tot en met sy aftrede in 1959 om oprigter en direkteur van die Stigting Simon van der Stel te word. Die skool spog vandag nog met die enigste volledige versameling vlae uit die Suid-Afrikaanse geskiedenis en 'n vyver in die vorm van die vyfpunt VOC-kasteel se plan wat in 1952 met die Drie Eeue-Fees aangebring is.

Gedurende 1928 het Willem H J Punt 'n uitgebreide reis deur Europa onderneem op familie- en vriendebesok en kennismaking met nuwe denkrigtings daar en in Engeland. In Duitsland woon hy lesings by van Nazi-gesinde professore in die ekonomie. Dit het hom geweldig ontstel. Die nasionaal-sosialisme met die rassisme met militante beklemtoning en die histerie rondom die toe reeds opkomende Adolf Hitler, het hom baie onrustig gemaak, so veel so dat hy by sy terugkeer in Suid-Afrika 'n groot oorlog binne

tien jaar voorspel het. Dit het hom ongewild gemaak by sy familie en vriende, maar die uitbreek van Wêreld Oorlog II in 1939 het hom korrek bewys. Van sy pro-Duitse ingesteldheid van vroeër het hy anti-Nazi geword en hom by die Suid-Afrikaanse leër aangesluit waar hy die rang van kaptein in die Reserwemag bekleed het. Hy het die Afrika-Eed met trots afgelê, want, het hy gesê, 'n Nazi-oorwinning sal vir die Afrikaner 'n nog groter ramp as die Britse oorwinning van 37 jaar van te vore wees.

Omgewings- en geskiedenisbewustheid, uit sy agtergrond en veral sy navorsing op die Springbokvlakte, skep by hom 'n diepe besef van die heroïese van die Voortrekker- en Boere-geskiedenis en die onstellend snelle verdwyning van hul fisiese nalatenskap. Hierdie belangstelling vind eerstens sy uiting in navorsing oor Voortrekkerroetes, en tweedens in aksies ter bevordering van kultuurbewaring, veral geboue en plaaslike geskiedenis.

Louis Tregardt, die voorste Voortrekker, het 'n dagboek nagelaat. Die unieke dokument het Willem H J Punt se besondere belangstelling gewek. Tregardt se reisbeskrywing en omgewingsbeskrywings het gepas by Punt se oriëntering soos blyk met sy MA-verhandeling oor die Springbokvlakte. As aardrykskundige het hy sy kennis ten volle benut vir sy navorsing oor die trekroetes van Tregardt en Van Rensburg. Hy slaag dan ook daarin om die Tregardt-roete in Transvaal en tot in Maputo (Delgoabaai, Mosambiek) akkuraat vas te stel en te karteer. In 1944 in Maputo ontdek hy die Trichardt-grafte. In 1938 bereken hy teoreties waar die Van Rensburg-trek uitgemeor is in Mosambiek en besoek die terrein. 'n Ontdekking wat hy in die Britse argiewe in 1953 doen lei tot dokumentêre bewys van juis die presiese plek. Tydens 'n ekspedisie in 1959 word verdere bewys gevind in die vorm van die Van Rensburg aambeeld, vandag in die Voortrekker-Monumentmuseum. Die plek is aan die oosewer van die Limpoporivier by die Djindispruit wes van Combomune.

Ondertussen was daar 'n gebeurtenis van baie groot belang, in 1945 is die 50 jarige bestaan van die ZASM se Oosterspoor, van Pretoria na Delgoabaai, gevier. Willem Punt was 'n aktiewe lid van die reëlingskomitee. Die oud-ZASM manne (niemand het ooit van "N-ZASM" gepraat nie, net van "SASM") was in groot getalle aanwesig by verskeie feestelike geleenthede. Erepenning is geslaan en uitgegee. Willem Punt het in die tyd aandeel aan die herontwerp van die nuwe SAS & H kenteken waarin elemente van die ou NZASM wapen opgeneem is.

Benewens die 1938 ekspedisie na die Van Rensburg-moordplek het Willem H J Punt verskeie navorsingsekspedisies gereël om terreine te verken, feitelike materiaal te bekom en veral oorlewerings op te teken. Benewens ekspedisies in verband met Louis Tregardt

(1938 en 1941) was daar Albasinië (1941), Jock of the Bushveld roete en transportryersroetes in die Laeveld (1953 en 1959), De Kuyper-roete - eerste blankes in Transvaal 1725 (1958), Van Rensburg-moordplek (1959), Zimbabwe Ruines (1954), die Buyse in Noord Transvaal, Tregardt-roetes, Schoemansdal en Makapansgrotte (tussen 1938 en 1958). In 1946, in opdrag van die destydse Departement Onderwys Kuns en Kultuur, was hy die ekspedisieleier in die filmspan van die ou Filmraad wat die Tregardttrekroete van Soutpansberg na Delgoabaai verfilm het.

Sy navorsing oor die Tregardt-trek lei tot die ontdekking van die grafte in Maputo en die monument in die vorm van die Tregardt-Trek-Gedenktuin wat in 1968 ingewy is. Die Voortrekker-monument in die buiteland is vandag nog daar en in besit van die Genootskap Louis Trichardt wat deur W H J Punt opgerig is. Met sy boek "Louis Trichardt se Laaste Skof" verwerf hy die Ph.D graad aan die Universiteit Stellenbosch.

Die Departement Onderwys Kuns en Kultuur ken aan hom 'n reisbeurs toe wat hom instaat stel om in 1953 Europa toe te gaan. Hy doen navorsing in die Britse, Portugese, Belgiese en Nederlandse argiewe en besoek opelugmusea in Denemarke, Swede, België en Nederland. In die argiewe het hy hoofsaaklik gesoek na inligting met betrekking tot die Voortrekkers, die V.O.C., vlae, Monomotapa en Zimbabwe. Die besoeke aan die opelugmusea was in verband met 'n belangstelling wat hy reeds vroeër opgedoen het, die bewaring en restourasie van geboue.

Belangrike ontwikkelinge het uit die belangstelling gekom, die Genootskap Oud-Pretoria, die opelugmuseum en die Stigting Simon van der Stel.

In 1953 verkry dr Punt van die Stadsraad van Pretoria die onderneming dat die Stadsraad grond vir 'n Nasionale Opelugmuseum beskikbaar sou stel.

Rondom 1950 word daar in Nederland 'n ou rol film op 'n solder ontdek. Dit blyk toe 'n 1900 nuusfilm te wees waarop President Kruger se aankoms in Den Haag vertoon word. Willem Punt het hom beywer om die ou film na Suid-Afrika te bring en oorgesit te kry op 16mm. Die eerste vertoning hiervan was in Libertas vir Eerste Minister D F Malan en mev Malan.

Met die inwyding van die Voortrekker-Monument in 1949 het W H J Punt met medewerking van die Filmraad 'n filmsaaltjie ingerig om vir die duur van die feestyd historiese rolprente, waaronder Trichardt se laaste skof, te vertoon.

Die Drie Eeue-Fees, of die Van Riebeeck-fees, van 1952 het Willem Punt besonder

geïnteresseer en het hy aktief deelgeneem in die Pretoriase feeskomitee. Die gebeurtenis rig ook die aandag op die geboortedorp van Jan van Riebeeck, Culemborg in Nederland en op die huis "De Fonteyn" van sy grootvader waar hy gebore is. In 1952 al was die huis vervalle en word later selfs ontruim en onbewoonbaar verklaar.

In 1953 besoek dr Punt Culemborg en bespreek die saak met die burgermeester daar. 'n Beroep op die Suid-Afrikaanse Regering vir bewaringshulp val op dowe ore. In 1962 was dr Punt weer daar. Dit het toe al 'n baie dringende saak geword. In 1965 loods dr Punt 'n fondsinsamelingsveldtog ten behoeve van die Van Riebeeckhuis in Pretoria. Twee komitees word spesiaal vir die doel opgerig eers te Pretoria en toe te Kaapstad. Binne maande was daar al R8 000 byeen. Die twee komitees word in 1966 saamgevoeg om die Stigting Jan van Riebeeck te vorm. Die Stigting sit die fondsinsameling voort en inisieer die Stichting Jan van Riebeeckhuis, wat De Fonteyn vir een gulde van die Stadsraad van Culemborg koop en restourasiesubsidies van die Nederlandse owerhede verkry. Die veldtog in Suid-Afrika bring R34 000.00 (in vandag se geld ± R1 100 000) byeen wat die restourasieprojek moontlik maak. Die gerestoureerde Van Riebeeckhuis is in 1971 ingewy.

Hierdie projek bring dr Punt in noue kontak met, onder andere, mnr Ton Koot, destyds sekretaris van die bond Heemskut in Nederland en sekretaris van die Rijks-Museum in Amsterdam. Dit word 'n lewenslange vriendskap. In 1972 word in Rotterdam in 'n ou teater muurpaneel van keramiekteels met tonele uit die Tweede Vryheidsoorlog ontdek. Met medewerking van mnr Koot slaag dr Punt, as direkteur van die Stigting Simon van der Stel, om die teeltablet na Suid-Afrika te bring. Vandag is dit te sien in die Oorlogsmuseum in Bloemfontein.

W H J Punt was 10 jaar lank lid van die Historiese Monumente Kommissie (voorganger van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede). Hy was lid van die S A Akademie vir Wetenskap en Kuns en 'n Herout van Suid-Afrika (lid van die Heraldiekraad)

Hy is bekroon deur die S A Akademie met sy erepenning en deur die Stigting Jan van Riebeeck en Stigting Simon van der Stel met erepenninge. Hy is ook bekroon deur die Stadsraad van Lourenco Marques, die Genootskap Louis Trichardt en die Bond Heemskut met sy penning. Die Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging van Amsterdam het ook sy Van Riebeeckpenning aan dr Punt toegeken.

In 1980 word dr Punt benoem deur die Staatspresident vir die Dekorasië vir Voortreflike Diens (DVD). Die oorhandiging word eger uitgestel tot Julie 1981. Willem Henry Jacobus Punt sterf op 22 Mei 1981.

Bron: Verwerking van artikel in 1989 Restorica deur W J Punt

Die Steentydperk in Sunnyside, Pretoria

Anton Pelser
Nasionale Kultuurhistoriese
Museum
Posbus 28088
Sunnyside
0132
Tel.no: (012) 341 1320
Faks: (012) 341 6146
E-pos: Antonsx2@nchm.co.za

Inleiding

Sunnyside het net soos Pretoria 'n baie ryk en lang geskiedenis. Die meeste Pretorianers weet dat Pretoria sy ontstaan as blanke nedersetting in die laat 1840's gehad het, maar min dra kennis van die stad se voorgeskiedenis. Sunnyside, wolkekrabber-woongebied van Pretoria, is in 1875 deur James Mears, 'n sakeman aangelê en is naas Arcadia die oudste voorstad van Pretoria. Dit het vroeg in sy ontstaan as die "Sunny Side" (sonnige kant) van Pretoria bekend gestaan.

Hierdie artikel bespreek kortliks Sunnyside se voorgeskiedenis in terme van die Middel Steentydperk, gebaseer op inligting verkry uit die studie van klipwerktuie wat in Sunnyside opgetel is. Die vindplekke sluit in Troye-, Mears- en Joubertstraat, sowel as De Villiershof, hoofkantoor van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum.

Die klipwerktuie van Sunnyside

Al die werktuie wat ingesamel is, dateer uit die Middel Steentydperk - 'n tydperk wat van ongeveer 130 000 tot 40 000 jaar gelede geduur het (UNISA 1989:168). Dit is voorafgegaan deur die Vroeë, en gevolg deur die Laat Steentydperk (UNISA 1989:142-225). Die Wet op Nasionale Gedenkwaardighede (Wet 28 van 1969) bepaal dat geen voorwerpe van 'n argeologiese terrein af verwyder mag word sonder 'n permit van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede nie, en dan slegs deur 'n opgeleide argeoloog. Die werktuie onder bespreking is wel deur 'n argeoloog verwyder om hulle teen verdere beskadiging te beskerm. Hulle het ook nie in situ (in hulle oorspronklike verband) voorgekom nie. Die waarde en konteks van die argeologiese vindplekke is dus nie beskadig nie.

Die werktuie is volgens materiaal- en werktuig (funksionele) tipe geklassifiseer. Daar is ook gekyk na tekens van verweer, sekondêre afwerking, gebruiksmarke, ensovoorts - in kort al die prosesse wat 'n invloed op die werktuie tydens hul gebruik en in die tyd wat hulle vergeet op die oppervlak was gehad het. Wat materiaal betref is al die werktuie, behalwe twee, uit kwartsiet vervaardig. Die twee bogenoemde werktuie is uit hoornvels, 'n tipe kwartsiet, vervaardig. Beide hoornvels en kwartsiet is tydens die Middel Steentydperk (MST) uiters geskik vir die vervaardiging van

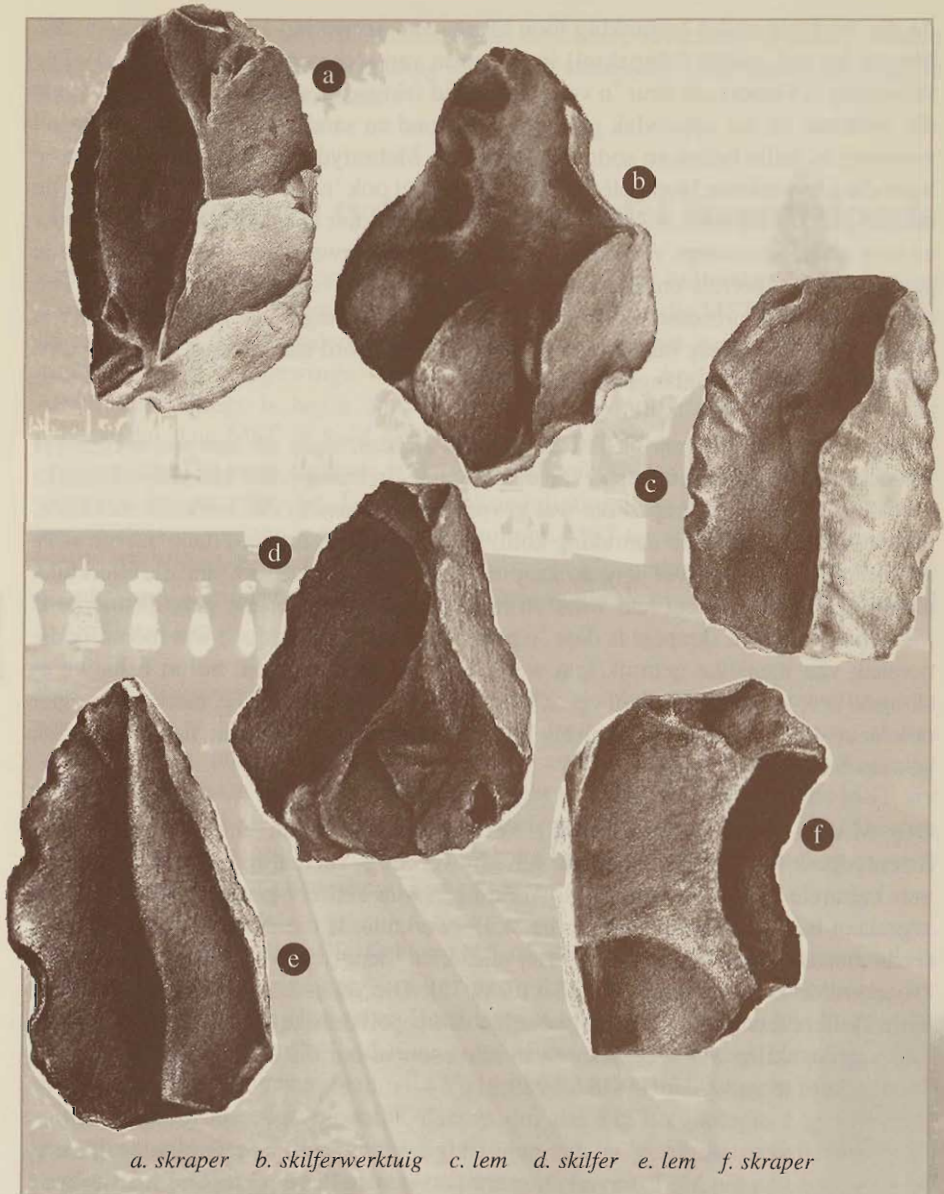
werktuie geag. Die rante om Sunnyside is wel kwartsietdraend, wat beteken dat die vroeë inwoners van die gebied die roumateriaal vir die produsering van klipwerktuie plaaslik verkry en bewerk het.

Die werktuie is volgens funksie geklassifiseer en is soos volg ingedeel:

- Skrapers
- Skilferwerktuie
- Kern-tipe werktuie
- Punte
- Lemme
- Ander

Skrapers is onder andere gebruik om velle mee skoon te skraap, terwyl punte en lemme waarskynlik gebruik is vir pyle, om diere mee te slag of kos mee te sny. Skilferwerktuie is werktuie wat van kerns afgeslaan is en fyner afgewerk is om 'n snyvlak te vorm. Dit kon dus enige geskikte skilfer wees. Kerns is klippe waarvan skilfers afgeslaan is om werktuie van te vervaardig. In baie gevalle is hierdie kerns self as werktuie gebruik, soos kappers, indien hulle geskikte werks-of snyvlakke gehad het. Onder die kategorie "ander" is dié "werktuie" geplaas wat nie soos tipesie werktuie lyk nie, maar wel tekens dra van afwerking en gebruik. Hierdie beskrywing van funksie is baie simplisties, maar behoort die algemene idee na vore te bring.

Soos met ander argeologiese materiaal is daar 'n verskeidenheid natuurlike en onnatuurlike prosesse wat 'n uitwerking op klipwerktuie het van die tyd dat hulle vervaardig, gebruik, verloor of weggegooi en begrawe word, totdat die argeoloog hulle uiteindelik herontdek. Dit sluit in sedimentasie (soos byvoorbeeld grond wat op die werktuie aanpak); waterwerking (in riviere en strome waar werktuie rondgespoel en gerol word); tekens van menslike gebruik (sny, kap, skraapmerke); diere of mense wat werktuie vertrap, ensovoorts. Dit is belangrik om hierop te let, aangesien dit inligting kan verskaf oor die tipe terrein, soos byvoorbeeld naby 'n rivier of in 'n grot, waar die voorwerpe oorspronklik voorgekom het; of oor hoe die omgewing gelyk het; waarvoor en hoe die werktuie gebruik is, ensovoorts.

Al die werktuie onder bespreking toon tekens van verwerking - party meer as ander. Meeste het ook patina (aanpaksel) in die vorm van sedimente (grond en sand). Die verwerking is veroorsaak deur 'n verskeidenheid faktore en prosesse. Oor die jare wat die werktuie op die oppervlak gelê het, het grond en sand, wat deur water en wind versamel is, hulle bedek en sodoende begrawe. Mettertyd het grond- en watererosie weer die klipwerktuie blootgelê. Wind en water het ook 'n baie groot rol gespeel. Die meeste van die werktuie se oppervlakte is of glad geskuur soos die water hulle bo-oor en teen ander voorwerpe vas gerol het, of is grof en verweer soos die wind oor hulle gewaai en sandkorrels en ander voorwerpe teen hulle vasgewaai het. Daar is ook tekens van ander prosesse, soos vertrapping deur voetgangers en motorvoertuie wat oor die voorwerpe gery het. Dit kan duidelik gesien word aan die vars krapmerke en klein skilfertjies wat onlangs afgebreek het.

Tekens van menslike gebruik is baie moeilik sigbaar, maar dit kan wel toegeskryf word aan die verweerde toestand van die artefakte. In baie gevalle kan gebruiksmarke (soos bv. die glans of krapmerke wat gevorm word wanneer die werktuie met been, vleis of plantmateriaal in aanraking kom) slegs waargeneem word deur 'n baie sterk mikroskoop. Een of twee sny-en krapmerke is wel sigbaar op van die werktuie, alhoewel dit meer reserw kan wees en moontlik nie prehistoriese gebruiksmarke is nie. Op een van die skrapers is daar 'n paar pokmerke ("pitmarks") wat moontlik die oorsaak van menslike gebruik kan wees. Hierdie werktuig kon, bo en behalwe as skrapers, ook as aambeeld (om op te kap) gebruik gewees het. Die merke kon egter ook deur die wind wat sandkorrels teen die voorwerp vasgewaai het, veroorsaak gewees het.

Die Middel Steentydperk (MST) verskil grootliks van die Vroeë-en Laat Steentydperk wat betref die metode van klipwerktuig- vervaardiging, asook in terme van kulturele en sosiale gebruike. Werktuie is van skilfers gemaak wat van kerns afgeslaan is. In die geval van hierdie skilferwerktuie, is die vorm van die werktuig reeds bepaal deur die vorming van die kern deur die voorbereide slaanvlak- (vorbereide kern-) tegniek (UNISA 1989:72). Die slaanvlak word voorberei deur klein skilfers te verwyder om 'n platterige of koepelvormige oppervlak te verkry, of om 'n groot skilfer van weerskante van alle kante af oor die bodeel van die liggaam van die kern te verwyder (UNISA 1989:81).

Die mees tipiese werktuig is die punt. Afgewerkte en onafgewerkte skilfers is kenmerkend van die MST, terwyl 'n groot persentasie kerns, skrapers, lemwerktuie

en getande skilfers voorkom. Werktuie met sekonderê afwerking is skaars. Sekere tipes afwerking suggereer montering in hout-of beenstele, maar geen gemonteerde MST-werktuie is nog gevind nie.

Die omgewing tydens die Middel Steentydperk

Grootskaalse klimaats-en omgewings veranderinge, asook kulturele veranderinge en die ontwikkeling van anatomies-moderne mens het tydens die MST plaasgevind. Die mens moes by die veranderende omgewing aanpas en het gevolglik na 'n groter verskeidenheid omgewings versprei en gevolglik benut. Gespesialiseerde werktuigtoerusting is begin ontwikkel wat op moontlike spesialisasie op ander gebiede dui. Die MST in Suid Afrika is baie kompleks en word nog nie ten volle verstaan nie. Die rede hiervoor is dat min kulturele materiaal, buiten klipwerktuie natuurlik, behoue gebly het. Die belangrikste inligtingsbron vir MST-lewenswyse en omgewingsaanpassings is grotte en rotsskuilings. MST-terreine sluit in Wonderwerk-grot in die Noord-Kaap, Boesman Rotsskuiling in Mpumalanga, Border Cave in die noorde van Kwazulu-Natal, Rose Cottage Cave in die Vrystaat en Klasiesriviermond in die Oos-Kaap.

Baie min organiese materiaal het behoue gebly en inligting oor die benutting van plantvoedsel is baie skaars. 'n Klein hoeveelheid gebrande sade, neute, skaars maalklippe en ander plantreste van onder andere Border Cave en Boesman Rotsskuiling verskaf bietjie inligting oor die gebruik van plantvoedsel in die MST. By Klasiesriviermond is die gebrande oorblyfsels van bolplante gevind. H.J. Deacon (1989) reken dat die dik lae gebrande bolplante op gekontroleerde brand en 'n soort van omgewingsbestuur deur die MST-bewoners dui.

By baie kusterreine, soos Die Kelders, Nelson Bay Cave en Klasies-riviermond, is oorblyfsels van skulpdiere, robbe en pikkewyne gevind. Afsettings by Klasiesriviermond, Sea Harvest en Hoedjiespunt in die Wes-Kaap en Die Kelders en Herold's Baai Grot in die Suid-Kaap verskaf die vroegste tekens betreffende die sistematiese benutting van skulpvis. Vis en voëls word nie dikwels in afsettings verteenwoordig nie, wat moontlik daarop dui dat MST-tegnologie nog nie goed genoeg ontwikkel was om hierdie diere te jag nie, of dat hulle nie as 'n primêre voedselbron beskou is nie. Deacon (1989) argumenteer dat die gebrek aan getuienis

vir vlieënde voëls in MST-lae die oorsaak kan wees vanweë die feit dat voëlbene nie geskik geag was as roumateriaal vir die maak van artefakte soos in die Latere Steentydperk nie.

Studies van dierebene wat by MST-terreine gevind is, dui daarop dat jagmetodes wel baie doeltreffend was. Medium tot groot herbivore is gejag. Daar is ook getuienis dat minder gevaarlike diere gejag is, soos byvoorbeeld die eland en klein karnivore. Voorkeure en taboes oor sekere diere het kon ook 'n rol gespeel het. By die Florisbad-terrein, 'n uitgewerkte fontein-oog in die Vrystaat, is gevind dat die MST-bewoners op klein tot medium grote diere gekonsentreer het, maar dat hulle ook geaas het, veral op dooie seekoeie. Oor die algemeen word 'n afname in aaspraktyke en/of die gebruik om slegs die belangrikste dele van karkasse te verwyder waargeneem, terwyl die klem geleidelik na die jag van kleiner in plaas van groot diere verskuif het.

Wat Sunnyside betref, sou die MST-bewoners sekerlik ook klein en minder gevaarlike diere gejag en geaas het. Die diere sou in die omgewing van waterbronne, soos byvoorbeeld die huidige Apiesrivier of Walkerspruit voorgekom het. Daarom sou die mense ook naby water gebly het. Om te jag sou hulle byvoorbeeld 'n punt (wat gemonteer was) of 'n groter kernwerktuig gebruik het om die dier te dood. Lemme sou handig te pas gekom het om mee te slag, terwyl skrapers vir die skoonmaak van die velle gebruik sou gewees het.

Kultuur tydens die Middel Steentydperk

Getuienis vir MST kuns of versiering is baie skaars, in skrilte kontras met die Laat Steentydperk. Daar is gegraveerde volstruiseierdopfragmente uit MST-lae by die Apollo 11 terrein in Namibië gekry, terwyl soortgelyke fragmente afkomstig van Diepkloof ook moontlik versier is. Sewe moontlik geverfde klippe is ook by Apollo 11 gevind. Hierdie artefakte dateer terug na tussen 27 500 en 25 500 jaar gelede - die vroegste getuienis vir rotskuns in Afrika. Stukke oker kom by baie MST- terreine voor. Party het krapmerke of is glad afgewerk, wat beteken dat hulle moontlik vir "skryf" of tekendoeleindes gebruik is. By Klasiesriviermond is 'n stuk oker met drie vlak, ronde holtes, gevind. Dit het waarskynlik as been-of houtboor gefunksioneer. Daar is ook getuienis dat MST mense ten minste 40 000 jaar gelede oker gemyn het. Getuienis hiervoor is by Lion Cavern in Swaziland gevind. Daar kan egter nie met

sekerheid gesê word waarvoor die ontginde okerpoeler gebruik is nie. Dit is waarskynlik vir rotskuns, liggaamsversiering of vir rituele doeleindes gebruik. Wat grafte betref, is slegs een gevind wat met die MST geassosieer kan word. 'n Skelet van 'n kind wat by Border Cave gevind is, dui daarop dat die persoon begrawe is. Volgens Beaumont (1980) is al die menslike fossiele van Border Cave begrawe, omrede hulle soveel minder gefragmenteer is as die fauna-oorblyfsels wat op die terrein gevind is. Die MST is ook 'n belangrike tydperk in die ontwikkeling van anatomies-moderne mens. Die terrein by Klasiesriviermond het heel waarskynlik die oudste Homo Sapiens materiaal ter wêreld opgelewer. Hierdie skelet materiaal dateer terug na tussen 125 000 en 130 000 jaar gelede. 'n Feitlik volledige onderkaak vertoon nie argaïese morfologie nie, maar verteenwoordig 'n moderne Homo Sapiens. 'n skedel wat by Border Cave gevind is dateer terug na ongeveer 100 000 jaar gelede. Die inligting van Klasiesriviermond en Border Cave dui nie op grootskaalse ontwikkeling van menslike morfologie nie, maar dui wel daarop dat die onderskeid tussen die argaïese en anatomies-moderne mens reeds goed gevestig was toe die tegnologiese en kulturele praktyke van die MST in swang was.

MST-mense het ook die maak en gebruik van vuur bemeester. Oorblyfsels van verskeie vuurherde is in die vroegste MST-lae by Klasiesriviermond en in MST-lae by Boomplaas-grot ontdek. Wat bewerkte en organiese materiaal betref, is daar baie min getuienis. Die paar artefakte wat wel gevind is sluit in 'n beenpunt, twee ribbebeenfragmente met getande sye en 'n klein beenskag met vier parallel ingesnyde lyne. Hierdie materiaal is afkomstig vanaf Klasiesriviermond. By Border Cave is moonlike messe, gemaak van vlakvark-of bosvarktand gekry, asook dorings met tekens van gebruik. Die dorings is heel waarskynlik as else gebruik (Beaumont et al. 1978). Die gebruik om organiese materiaal te bewerk was wydverspreid, maar dit is duidelik dat been-en plantmateriaal nie as geskikte roumateriaal vir die vervaardiging van artefakte in die Middel Steentydperk beskou is nie.

Samevatting

Gebaseer op die feit dat MST-tipe werktuie in Sunnyside opgetel is, kan die gevolgtrekking gemaak word dat hierdie gebied reeds vir ongeveer 130 000 jaar lank bewoon word. In MST tye sou die bewoners meesal op jag staatgemaak het vir voedselvoorsiening, alhoewel hulle ook waarskynlik plantvoedsel soos sade, neute, vrugte, bolle en wortels sou benut het. Sunnyside val huidiglik in die Bankenveld

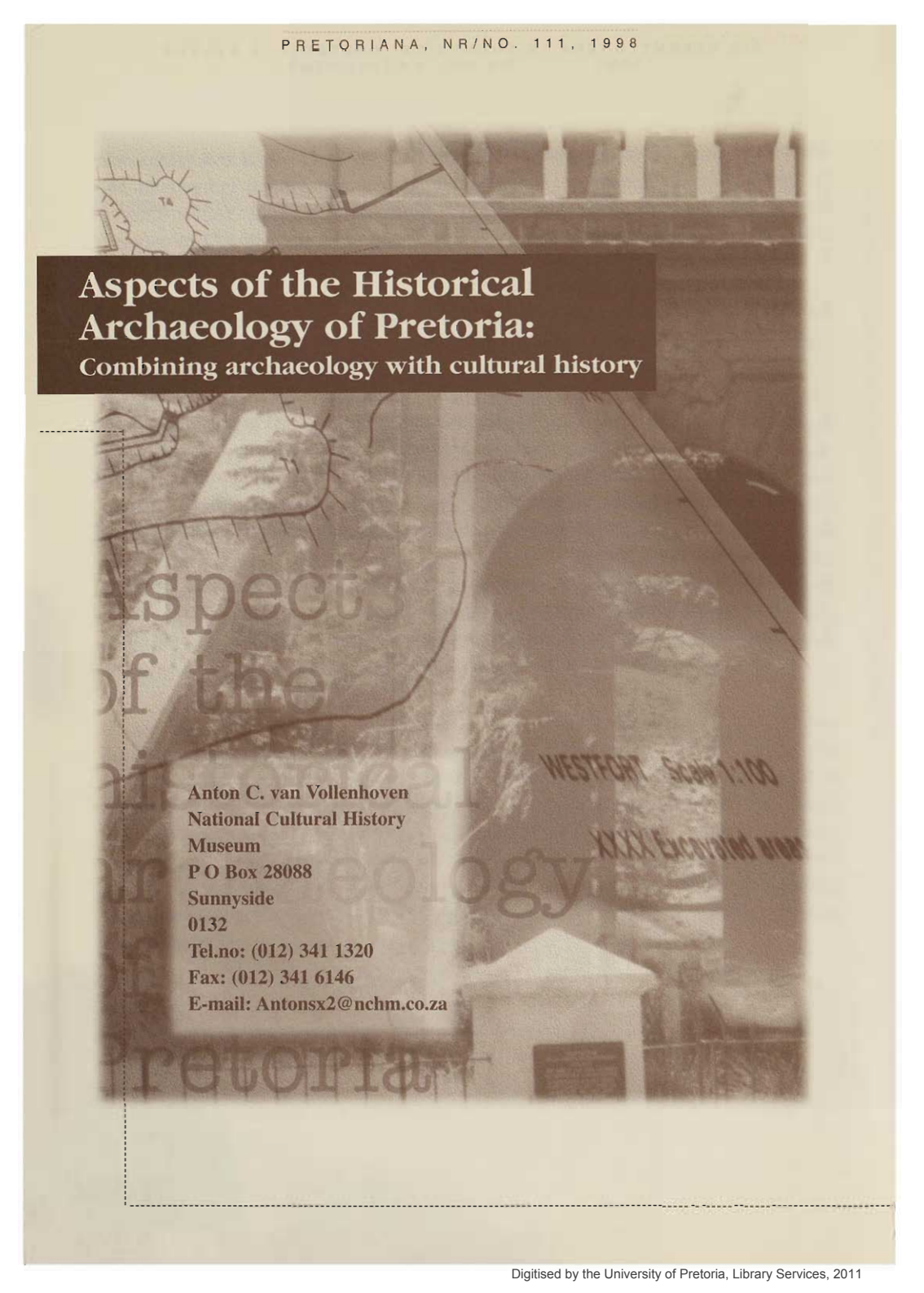
plantegroei streek (Acocks 1988). Hierdie streek word gekenmerk deur 'n Bosveld-tipe plantegroei op die heuwels en rante, soos byvoorbeeld Muckleneukrant. In beskutte valleie, soos die Fonteinedal is daar tekens van gematigde woude. Of die plantegroei 130 000 jaar terug dieselfde was kan egter nie met sekerheid gesê word nie.

Die Sunnyside inwoners sou naby die waterbronne gewoon het, waar die diere wat hulle gejag het sou kom drink het en waar water vir eie gebruik gereedlik beskikbaar sou wees. Tans is die terreine waar die klipwerktuie ingesamel is, tussen 1 en 1,5 kilometer van die Apiesrivier en Walkerspruit geleë. Die klipwerktuie waarmee hulle hul voedselbronne gejag, geslag en bewerk het, het hulle van plaaslik verkrygde roumateriaal vervaardig. Die rante om Sunnyside is kwartsietdraend, en dus was dit nie nodig om ver afstande te reis om materiaal in die hande te kry of dit "in te voer" nie. Al die ingesamelde werktuie is van kwartsiet-tipe materiaal gemaak. Die bewoners van hierdie gebied sou naby waterbronne op die laagliggende dele gewoon het en vir beskutting en beskerming teen die koue, wilde diere, ens. sou hulle na die hoogliggende dele beweeg het om in rotsskuilings en grotte, soos die Fonteine-grot, te woon. In Fonteine-grot is tekens van Middel Steentydperk bewoning gekry. Die inwoners van Sunnyside sou ook heel moontlik migrerende diere in poorte soos tussen Klapperkop en Schanskop gejag het.

Of die vindplekke waar die werktuie gevind is, die oorspronklike woonterreine van die MST-bewoners is, is moeilik om te bepaal, omrede die werktuie nie in situ voorgekom het nie. Hulle is versteur deur 'n verskeidenheid prosesse en is dus nie in oorspronklik neergelegde posisies gevind nie. Dit is egter moontlik dat alle tekens van MST-bewoning en benutting in Sunnyside deur moderne geboue en paaie versteek word. MST werktuie kom egter wydverspreid voor. As ons meer te wete wil kom oor die Middel Steentydperk van Sunnyside en inderdaad Pretoria, sal dit nodig wees om meer intensiewe en wetenskaplike projekte te loods, iets wat baie geld en tyd sal verg.

Bronnelys

1. ACOCKS, J.P.H. 1988. **Veld Types of South-Africa**, South Africa, Botanical Research Institute.
2. BEAUMONT, P.B. 1980. On the Age of Border Cave Hominids 1-5. **Palaeontologia Africana** 23: 21-33.
3. BEAUMONT, P.B., DE VILLIERS, H., and VOGEL, J.C. 1978. Modern Man in Sub-Saharan Africa prior to 49 000 B.P.: A review and evaluation with particular reference to Border Cave. **South African Journal of Science** 74: 409-419.
4. DEACON, H.J. 1989. Late Pleistocene palaeoecology and archaeology in the Southern Cape, South Africa. In Mellars, P., and Stringer, C. (eds.), **The Human Revolution: Behavioral and Biological Perspectives on the Origins of Modern Humans**, Edinburgh University Press, Edinburgh, pp. 547-564.
5. MASON, R. 1969. **Prehistory of the Transvaal**, Johannesburg, Witwatersrand University Press.
6. THACKERAY, A.I. 1992. The Middle Stone Age South of the Limpopo River. **Journal of World Prehistory** 6 (4): 385-440.
7. UNISA. 1989. **Suid-Afrikaanse Argeologie: Enigste Studiegids vir SAR100-J**. Pretoria, Departement Antropologie en Inheemse Reg.

The background of the cover is a collage of archaeological-related images. At the top, there is a drawing of a structure with a ramp. Below that, a large, semi-transparent title box contains the main title. The background also features a faded map of a site with labels like 'WESTFORT Scale 1:100' and 'XXXX Excavated area'.

Aspects of the Historical Archaeology of Pretoria:

Combining archaeology with cultural history

Anton C. van Vollenhoven
National Cultural History
Museum
P O Box 28088
Sunnyside
0132
Tel.no: (012) 341 1320
Fax: (012) 341 6146
E-mail: Antonsx2@nchm.co.za

ABSTRACT**ASPECTS OF THE HISTORICAL ARCHAEOLOGY OF PRETORIA:
COMBINING ARCHAEOLOGY WITH CULTURAL HISTORY**

During the past ten years a number of historical archaeological projects relating to Pretoria, were carried out by the National Cultural History Museum and the University of Pretoria. In the five projects discussed in this article a close interaction existed between archaeological and historical data produced. From this it would appear that research on archaeological sites dating from the historical age can only lead to acceptable scientific results if both archaeological and cultural historical methods, techniques and sources are utilized.

ABSTRAKTE**ASPEKTE VAN DIE HISTORIESE ARGEOLOGIE VAN PRETORIA:
DIE KOMBINERING VAN ARGEOLOGIE EN
KULTUURGESKIEDENIS**

Oor die afgelope tien jaar is verskeie histories-argeologiese projekte, wat met Pretoria verband hou, deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum en die Universiteit van Pretoria uitgevoer. In die vyf projekte wat in hierdie artikel bespreek word, was daar 'n noue interaksie tussen die argeologiese en kultuurhistoriese data, wat hieruit voortgespruit het. Hieruit wil dit blyk dat navorsing oor argeologiese terreine, wat uit die historiese tydperk dateer, slegs tot aanvaarbare wetenskaplike geskiedskrywing lei wanneer beide argeologiese en kultuurhistoriese metodes, tegnieke en bronne benut word.

Note

Historical archaeology refers to sites of human occupation of the earth after the development of writing. Written documents are therefore available to the archaeologist to assist in the investigation of a site. For more information see A.C. van Vollenhoven, **Die militêre fortifikasies van Pretoria 1880-1902. 'n Studie in die historiese argeologie**, (Heinekor, 1995), pp. 18-22.